12/4

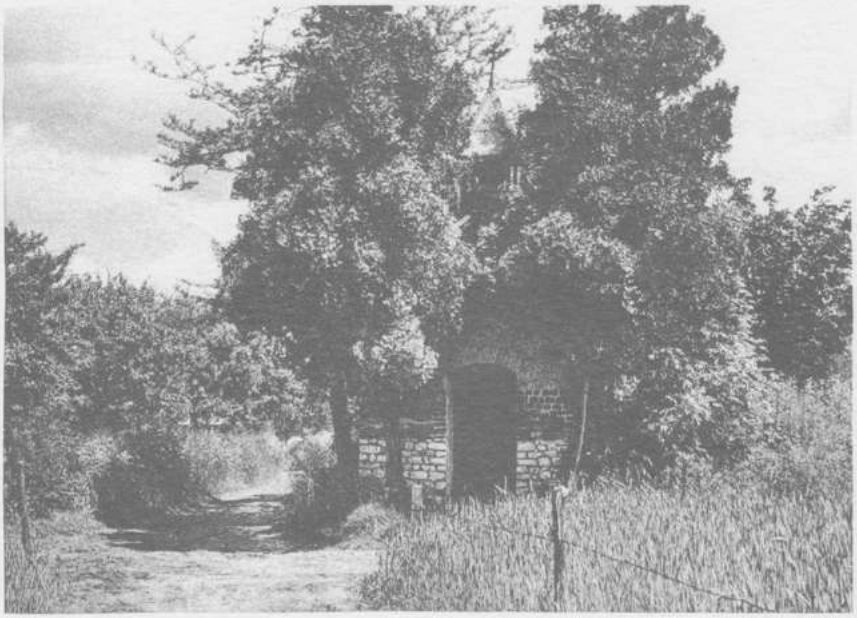

HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

Uitgave : Langohr-Veltmans-Vreuschemen Komitee
Melkerijstraat 35, Halle (Brabant), België.

Postcheck: 5202.51

Telefoon : 02/56.76.54

Abonnement : 150 Fr p.jaar
Het gewoon nummer : 25 Fr
Het dubbel nummer : 50 Fr
(voor België en Nederland)

12° Jaargang
Nr 4
Juli-Aug. 1968

I N H O U D :

blz.

De Steenboskapel en haar relikwieschatten. J.v.V. 2
Nordwind. M.Th. Weinert-Mennicken 5
De Markt van Aubel (X). J.v.V.
Uitverkoop (2) 6
Aus dem Leben hiesiger Bauern. L.Teller
Gedenkbuch F.Cool (1736-1811) 9
's-Gravenvoeren
Ten tijde van pastoor Kallen (1). Just. Ansay 14
De Jaarmarkt te 's-Gravenvoeren. Car. Waelbers + 21
Wat betekenen onze plaatsnamen ? J.v.V. 22
Zegel - zigel
Een overmaas-eigenaardigheid. Het aanw. vnw "gene" 24
Rijmen :
Denkt dorah ! P. Zimmer 25
De Strooef. J. Vilvoye 26
Der Knien. H. Heutz 27
De Kookel. J. Vilvoye 28
Tribulations d'une jeune Parisienne à Moresnet en 18..
L'écho. Marie Barbier (Marie Renard) 29

Omslag
De Steenboskapel.

's GRAVENVOEREN

DE STEENBOSKAPEL EN HAAR RELIKWIESCHATTEN

Veel literatuur omtrent deze nochtans zeer merkwaardige kapel kennen wij niet. De meest geautorizeerde is zonder twijfel deze van de bouwer zelf, Henri Delvaux, en treffen wij aan in zijn brochure "La Découverte du Steenbosch et l'origine de sa Chapelle à Fouron-le-Comte". (24 blz. Luik. 1851).

Henri Delvaux was burgemeester van 's-Gravenvoeren en verdienstelijk geschiedschrijver (1).

Zijn o.i. interessantste bijdrage tot de geschiedenis is echter het blootleggen van de Romeinse villa te Voeren, aangevangen in de lente van 1840 en besloten in 1846 met de bouw van de kapel waarover wij het vandaag zullen hebben.

Over het opgraven van de villa Furonis brachten wij uitvoerig verslag, met plan, in onze nummers van 1 maart en 1 juli 1961.

Een woordje vooraf.

Volgens de overlevering stond op het Steenbos een Romeinse tempel, toegewijd aan de oorlogsgod Mars. Verwonderlijk is dit helemaal niet op de plaats waar eens de legioenen van Cotta en Sabinus hun smadelijke nederlaag leden ! Deze tempel werd, steeds volgens de overlevering, door Karel de Grote omgebouwd tot een koninklijke kapel bij de villa Furonis en toegewijd aan de h. Martinus, bisschop van Tours, apostel van Gallië en patroon van de soldaten (+ 397).

Deze kapel werd oorspronkelijk bediend door verscheiden kapelaans. Deze zouden, reeds voor de XIII° eeuw, verhuisd zijn naar St-Martens Voeren. Het kapittel van kanunniken aldaar werd tijdens de Fransc overheersing, einde der XVIII° eeuw opgeheven. Men herinnert zich dat het kapittelhuis zelf, tijdens de tweede wereldoorlog, in as werd gelegd.

De door de Noormannen (zie Heem 1/9/61) verwoeste koninklijke kapel moet aldra uit haar puin herrezen zijn. De overlevering wil inderdaad dat, in 1019, keizer Hendrik II, de heilige (+1024), zich in het aloude paleis van Voeren ophield en er de h.mis bijwoonde, toen hij zich van Duitsland naar Luik begaf om aldaar het feest der Verrijzenis te vieren.

Op de plaats waar de verwoeste kapel stond werd een kruis geplant, dat er nog stond in 1213 zoals blijkt uit een oorkonde van dat jaar. Dit kruis hield bij onze voorouders de herinnering levendig aan het bestaan van de heidense tempel en de koninklijke kapel.

De huidige bouw.

In 1846 werd dan op deze plaats, met de materialen voortkomende van

de blootgelegde Romeinse villa, de huidige nederige kapel gebouwd.

Werden o.m. gebezigd :
Romeinse bakstenen (46 cm lang x 33 cm breed x 4 à 5 cm dik)
Twee brokstukken van Romeinse muren, met nog hun oorspronkelijke mortel voorzien, staan ingemetseld aan weerskanten van de ingangsdeur.
Enkele dezer stenen liggen, over geheel hun oppervlakte zichtbaar, vóór het altaar in de vloer.
Romeinse dakpannen, plat, met dubbele voeg, 50 cm hoog x 32 cm breed, 2 cm dik. Een gedeelte dezer pannen dragen het merk der bakkers, CG, MIF, AB en O. Zij werden tevens gebruikt bij het aanleggen van afvoerkanalen der villa.
Haast onbeschadigde kolommen, voortkomende van een hypocaustum (inrichting voor centrale verwarming).

Burgemeester Delvaux, aan wie wij het merendeel dezer gegevens ontlenen, is eerder zuinig bij de beschrijving van dit gebouw. Wij laten derhalve ook een ander getuige, Caumartin (2) aan het woord.

"Une construction unique dans notre pays".
La chapelle "est partagée en deux parties; la première contient quelques bancs en bois où s'agenouillent les fidèles; la seconde, séparée de la première par un mur percé d'une porte en fer à clairevoie, sert de choeur et renferme l'autel pour l'officiant. L'ensemble du bâtiment simple, grave et même sévère, n'offre rien qui puisse attirer les regards; la couleur grise des murs se confond avec celle des terrains d'alentour, et somme toute, cette petite chapelle a quelque chose de plus mélancolique encore que toutes les chapelles isolées dans les champs; aussi le paysan, et même l'homme du monde, passent-ils avec indifférence au pied de ce monument vénérable...

La chapelle du Steenbosch est bâtie avec des matériaux romains. Depuis le pavé jusqu'aux tuiles qui recouvrent le toit du sanctuaire, tout provient des débris arrachés aux substructions de la villa. Quatre espèces de matériaux entraient dans sa construction, quatre espèces de matériaux forment aussi les murs de la petite chapelle. La partie inférieure est bâtie en pierres brutes de différentes dimensions, posées en remplissage, sans régularité; c'est l'opus incertum, l'appareil irrégulier de Vitruve; au-dessus se trouve un revêtement en grandes et petites briques romaines, longues de 25 à 46 centimètres, c'est l'appareil en briques, laterum ordo; puis viennent quelques assises régulières formées de moellons d'un grès rude et serré; enfin, le restant de l'édifice se compose d'une sorte de pierre ponce, dont aucune carrière n'existe en Belgique. Ces pierres d'un gris blanchâtre, poreuses et assez légères, présentent de nombreuses empreintes ou espèces de pétrifications, telles que plantes, feuilles, fleurs et coquillages; elles doivent venir des bords du Rhin, et sont taillées en petits blocs réguliers, qui ont à peu près les mêmes dimensions que ceux de grés; ces deux derniers revêtements constituent l'appareil ordinaire en pierres taillées régulièrement et rangées par assises de hauteur égale, isodomum. Deux fragments même des murs romains, avec leur propre ciment, sont incrustés des deux côtés de la porte, et l'on peut voir, dans le pavé du choeur, des briques dans toute leur longueur

et leur largeur. Le toit du sanctuaire, comme je l'ai dit, est couvert de tuiles; ces tuiles, de l'espèce appelée tégulae, sont plates avec un léger bord sur les côtés; il est à regretter que d'on ait omis de poser sur leurs jointures ces autres tuiles nommées imbrices qui, étant recourbées, servaient à empêcher l'eau de filtrer par les joints des premières.

En soulevant les tranches mobiles du marbre qui cachent le dessus de l'autel, on découvre seulement la vraie table de l'autel, formée d'une épaisse couche de ciment tout parsemé de taches bleues, brunes et vertes, peintes à l'huile, et aussi fraiches que si elles sortaient des mains de l'ouvrier. Cette tablette est un specimen des peintures murales qui ornaient les appartements d'apparat de la villa romaine. De chaque côte de l'autel se trouvent deux colonnettes formées de 12 disques en terre cuite; ces colonnettes proviennent d'un hypocauste, dont elles soutenaient, avec 133 autres, le pavé supérieur.

Relikwieschat

De kapel van het Steenbos werd toegewijd aan het Heilig Kruis en erkent daarenboven als beschermheiligen, paus en martelaar, de h. Kornelius (feestdag 16/9), die ook in het nabije St-Pieters Voeren gevierd wordt, en keizer Hendrik II (feestdag 15/7).

Zij bezit een merkwaardige schat aan relikwieën. Hierna afschrift van een zeer oude prent, die zich nog in het bezit bevindt van trouwe vereerders uit Voeren.

* * *

AUTHENTIEKE RELIQUIEN,
rustende in de vermaarde Kapel van den Steenbosch
te s' Graeven- Vouren.

1° Een Stuk van het ware Kruis O.H.J.C.
2° Een Dooren van de Doornen Kroon O.H.
3° Een Splinter van de Roede of Geesel O.H.
4° Beenderen van den H. paus en martelaer Cornelius.
5° Beenderen van den H? Henricus.

Allen in vijf verschillende zilveren laedjes gesloten, en met rood lak te Roomen toegezegeld door den Kardinael vikaris-generael Z.H. de paus Gregorius XVI en zijnen opvolger Pius IX, den aertsbisschop van Irenopolen, en prefect der apostolische sakristie, bisschop van Porphyr.

* * *

Nog andere relikwieën berusten in de kapel waarvan echter nergens melding wordt gemaakt.

Voortgaande op een tekst uit het archief van wijlen Carolus Waelbers, zouden de originele bewijsstukken uit Rome zich bevinden op de pastorij van 's-Gravenvoeren. Uit een ingesteld onderzoek is echter gebleken dat deze dokumenten aldaar niet aanwezig zijn. Waelbers vermeldt ook niet de bron waaruit hij deze kostbare inlichting putte. Moet daarom getwijfeld worden aan de werkelijke authenticiteit dezer relikwieën ? Dit zou o.i. een dwaling zijn, niettegenstaande het feit dat de waarachtigheid van sommige relikwieën aan kritiek onderhevig is.

Steenboskapel werd gebouwd in 1846. Paus Gregorius XVI regeerde van 1831 tot 1846. Zijn opvolger Pius IX van 1846 tot 1878. De kardinaal vikaris-generaal, die de authenticiteit zou bevestigd hebben en die hier niet bij name wordt genoemd, is de bisschop die in opdracht van de paus en onder diens controle, het bisdom Rome beheert. Het is uitgesloten dat een persoon van deze waardigheid het zegel van Zijne Heiligheid, op de "zilveren laedjes" voorhanden, zou misbruikt hebben !

Laat ons inmiddels hopen dat dit kostbaar dokument eens terug te voorschijn kome, tot meerdere eer van onze eerbiedwaardige Steenboskapel "enig in ons gehele land" !

J.v.V.

(1) zie o.m. zijn Dictionnaire géographique des Communes de la Province de Liège. 2 delen. 1842.
(2) L. Caumartin. Promenades dans les Environs de Visé. Luik. 1862.

Nordwind

Verhatrscht der Pfad,
Büschelgras glitzert
im Rauhreif kristallen,
als seien Sterne vom Himmel gefallen.
Fichten und Föhren
erstarren weiss,
der Wind weht Eis.
Strauch und Gezweige
reckt sich empor,
als wüchsen Korallen
im tiefen Moor,
weisse Korallen,
Wälder aus Eis....
Wer den Weg noch weiss,
ist nicht verloren-
der Nordwind heult
über den Mooren.

(Aachen) M.Th. Weinert-Mennicken

D E M A R K T V A N A U B E L (X)

UITVERKOOP (2)

Vervolg van bijdrage in Heem Nr 2-3 1968.

In het dossier 123 vinden wij enkele afzonderlijke stukken, kwijtschriften, enz. waaruit wij volgende toponiemen putten.

81) de nieuwe pavay - wordt door L. niet vermeld.
B.110 i gen nüj strot. Wallon èl noûve ràwe
Off.rue neuve. Verbindt de Belstraat met de Godsdalstr.
82) de goederen van doenraede, toebehoorende aen den wld. heer van Montzen - L. 548 Donsart
B. 31 op Dondert. Wall. a dôsart. Off. Donsart
83) op toemmelraedt - L. 348 Domeraedt.
B. 31 Domeraedt
B. 31 op domeret; Wall.a domèra. Off. Dommelraedt.
84) in de borndeel - L. 547 Borndel
B. 19 a gene boandel. Wall. à bwendel
85) achter het baeckhuys... in het kruydt

Stukken uit jaar 1759

86) ontrent den pelsbroeck - noch bij L., noch bij B. ontmoet.
87) op de strijck - L.547 struk
B.143 a gen striek. Wall.a lu streke.
88) den gronenwegh van ter syede St anna capelle tot aen het einde van Huiberts bempt. L.629 groene weg
B. 49 a gene grüne wech. Wall al vète vôye.
Off groene weg - chemin vert.
89) aen den groenden - noch door L. noch door B. vermeld. Zie 88.
90) den hageijck born - nergens vermeld.
91) den Grönen wegh - zie nota 88.

den 20 Xber 1762

92) onder den wyen boom - L.605 Weyenbroeck (1770) onder Eupen en 585 Weyveld en Weydenfeld onder Homburg
93) op den coesenbergh oover de oude steincuil -
L.547 Cosenberg Steencoul
B. 86 a gene kozberech Wall. al cwosbrih
B.142A a gen stekul Wall. a lu stécoule
94) op den bottel - mogelijk : a gene betel (B.14).
Wall. a betèl. Nederlands : beitel.
95) de dommeraets gemeinte - zie nota 83.
96) aen den bieckelborn - L. 547 Bickelborn.
B. 15 a gene bikelborn Wall. a bikèlborn

97) aen den gubbels - L. niet vermeld.
B. 45 a gene göbelshof.

98) onder aen vranckeweyde in den krefft -
L.584 citeert Vrankenderbosch onder Homburg.
Vranken en Franck zijn persoonsnamen
B. 88 i gene kreft. Wall. à crèfe

99) de weide masseniken tegen 't krijsken - Masseniken ontmoeten wij noch bij L. noch bij B.
B.91 A a ge krütske. Wall. al cruskène.

April en may 1781

100) van te velde naer maeshoft - L.548 Velde, 547 Maeshof.
B.154 Velden (n'est plus en usage)
B.107 op mosef. Wall. a mâs'hof.

101) op den breydenweg. Zie nota 66

May en juni 1783

102) naer den Ritz steen - L.548 Reutstein
B.126 i gen röt

1784

103) neefens de weyde ooverstraet ter seyde appoloniacappel.

1786

104) naer afkorting van een vaerweg die dwers door dit stuk moet geleden worden ten behoeve van die daertoe recht hebben ter breyde van tien voeten en dan van eenen voetpad dienende tot waetergang naer den grootzelsborn ter breyde van vijf voeten.
Zie nota 70. Bemerk de voorgeschreven breedte van een "vaerweg" en een "voetpad".

1790

105) de grootzels born straet in Messitert. L.629 Messitert.
B.103 i mesiter Wall. a mèssiter

3 april 1790

106) eenen weg leydende van de Hupelen naer de onderste Roebroeks.
Zie nota 9.

17/4/1790

107) in messitert herwarts den geus langster den weg komende van den geus naer Aubel - L.629 geuze.
B. 39 Legeux (Gueuse, Geuze) complètement disparu.

Juny 1790

108) den Leuyrs poel (Leurspoel - eigendom Wwe Paulus Nicolaï van Montzen)

Dossier 140 blad 9.
In de lijst van de borggestelde goederen treffen wij nog enkele plaatsnamen aan, onder meer :

109) onder gorchem - L.629 Gor(i)ck. (1604)
B. 46 a gene gorechem. Off. Gorhez.
110) aen de Toesen - B.151 a gen tosem Off. Tossem.
111) op cullenhoff - L.547 keullenhof
B. 84 op kölenof.
112) bij de poerte - kon niet geïdentificeerd worden.
113) op den advokaat - idem
114) in den priem - B. 124 i gene prim.
Kadaster : route de la Clouse.
115) aen den merckt - aan de marktplaats.
116) 't goet op de Strieck - zie nota 87.
117) in de birven - L. 601 La Birven, cours d'eau.
B. 16 i gen bireve. Wall. al birvène. Off. Birven.

Dokument 10/9/1742

118) inden halven wech - L. 548 Halvenweg
B. 62 a gene hover wech Wall. a havèr(wèh
119) van den waetervael - noch bij L. noch bij B. ontmoet
120) in den Beuckenbosch - id
121) Braevenheyde - id.
122) in den Bondel - id, zie echter In de Borndel

AUS DEM LEBEN HIESIGER BAUERN

GEDENKBUCH F COOL (1736-1811)

II. GUT GATZ (1), von 1761 bis heute

(1) 1761-1802 : Francis Cool

Nach seiner Vermählung mit J C. Radermecker am 7.4 1761 bezog Francis Cool Gut Gatz (5 bonniers-3 journaux-39 verges), das seinem Schwiegervater Thomas Radermecker, aus Baelen-Heggen (2), gehörte.

[S.13] Int jaer 1761

bin ich francis Cool in gefeahren in meines Schweres Wattershuijss en de guederen gelegen tot Nereth (3) in de gatz (1) und die pachtsumme ist von dem voorss : Jaex 45 pattacons (4) und ich betaelte jaerx mit 40 die funff pattacons sindt heijvalles god [= Heiratsgut] und ich muste nocht tot laste nemen die uncoste der weege ende muste jaerx dreijveildel Schiff (5) machen ende auff meine coste auff legen laessen

Francis Cool erbte das Gut im Jahre 1766, nach dem Tode seiner Schwiegereltern.
Gut Gatz wird an drei Stellen beschrieben, nl. unter :

a) Scheijdinghe ende deelinghe [.] over en ten opsichte van de Bouwinghen ende goederen van wijlen hunne ouders en Schon ouders thomas Raedermercker ende anneken Schoonmercker [.] (1766, S 17-33)

b) Plan om ene neue maetrecoul zu mache (1770, S 59ff)

c) Extract uit Neuve Mattricul von den 27 prairial Jaer Ses vant fransse-Repoblique (1793, S 114ff)

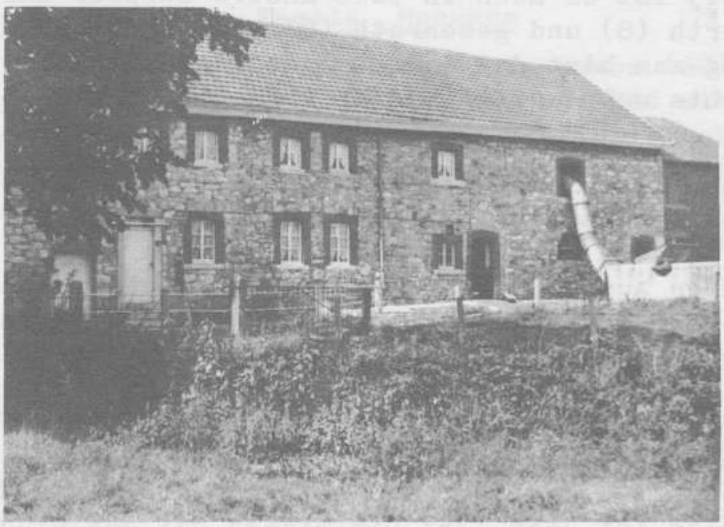

Francis Cool berichtet über einige besonders ungünstige Jahre :

[S.67] Int Jahr 1770
Ist in die bancke van Baelen ein So gifftige kranckheit so man nenent die pest unter das horn viehe entstanden und hat angefangen in das dorft heggen (6) auff Den H: palm-Sontag, den welche diesses jaer einfiel den 8 apriel und hat also vortgepflantzet und ist in den monat Julij durch das gantze dorft Nereth (6), und in das selbige seijndt geblijeven 13 keij
ende scaren render ende kalver, und hat also durch das landt vortgefaehren und in unser bancke van baelen is ter zwölff hundert vor die erste reist gefallen wie die Notitie der Rentzie [=Regentie] meldet, und man hat hier nacher Neue gekaufft, und in das Neue Jaer 1771 ist die selbige kranckheit wieder gecommen wie vant te voren und ist ene ordeti van brussel daer uber gecommen, das man sie angeben müsste so hast als man Sie vermerckte, das es war ein

[S.68] Commissaer van brussel angestellet der die selbige die von der selbige krancket angegrieffen werden, die müste er todt scheissen, und an stundt in die erde vergraben, funff voete teift, und wan ein jeder die die ordᵉ ervollet hatte, dan bekomt er sein bezaelung verfolgens den tax die de twee Scheffen ende den commissaer daer uber gemacht hat

- -

Int Jahr 1796 hat man gehoret das in die bancke van hendrix capel, die hessliche kranckheit unter das horn viee ware so man nenet die pest und hat fort gepflantzet bist, in die nichste andere bancke und es hat hin und her fort gepflantzet bist jnt Jahr 1797 da hat man gehort das es auch in die Bancke van Baelen die kranckheit Seij angeschlagen in die pharr van baelen in das dorpf masarien (7) diesses ist gewessen in den monnath meij Und in den monnath Junij ist es noch in twee andere dorpfer anschlagen so da ist overth (8) und gemenreth (9) und hat sich in die twee dorpfe so lang-sam bist das es ist S:andries ist worden daer nach hat man nichts mehr weitters daer van gehoret (10)

[S.191] Int Jahr 1800
den 9 9bries ist ein so Sturmisch wind gewessen dan es hat häusser uber ein hauffen getrieben und es hat an Die andern häussern grosse Schaden gethan an die daecker, ia es hat eicken ende kirschen baumen aus der erden getrieb und noch viel andern Sorten van bumen aus der erden getrieben wie auch an selbigen nach mietag um vier uhren Da die vesper aus gegangen war dan es war auff ein Sontag da ist den wind so strack gewessen, dan es hat die Stangh [durchstrichen:] und den knobt hier unter getrieb und den knobt ist so dieck gewessen als halff tonne) so stehe ist gebleijben da das Creutz von den thurn ab gethan muste seijn den 22 ofte den 23 Xbries Int Jahr 1797 Die Stangh hat den wind unter den knobt und mit den knobt ab-getrieben, dan den knobt ist so dieck gewessen als ([duchstrichene]halffe) dreijvieldel-tonne

[S.192] Int Jahr 1803 : Den 28 Junij ist ene neue Sprelle in den thùrn ende auch ene neue knobt wie auch ene neue Crutz alls ist am selbegen tag auff gesetzt worden und den neue knobt ist so dieck als en halff tonne ende den hahn ist auff gesetzt worden auff den thùrn den 29 Junij Nach dem der höche Dienst ist aus gewesse vormijdagt

[S.193] Int Jahr 1800
hat es den 12 Junij so da auff fronlichnateg hat es in die nacht ende die folgende Nacht so haret ende stracke frost gewessen Das Das korn ist befrorn so das keinen inwohnner van Nereth kein Stuck gutt korn gehabt hat und was in gegen gelege ist gewessen Das in den thal oder daer an gestossen hat, das ist auch befrorn Der ein hat von hundert garben wan er es gedroscht hat ene vaet und hat es viel das nicht gedroscht ist worden

(2) 1802-1807 : Quirin Cool

1802 verpachtete Francis Cool Gut Gatz an seinen Sohn Quirinus : es war damals gross 532 ares 140 milliares oder 6 bonniers und 50 verges.

[S.185] Int Jahr 1802
Den 20 feeb habe ich Francis Cooll van Nereth verpacht an quireinus Cooll so da ist meine Sohn, het huijss ende die daer an gehoerende grounden, gestan ende geleg tot Nereth in die gatz :vor ene Summe van funffzig patacons vor en Jahr te begienen met priema Meij, dessen sal den verpachter seine uijt ende in gang in het huijss mit seine fraue ner sein Camer habe ende den verpachter sal den halffe Colgarden habe wie auch twee mammdellen compieren setzen, alwo den pachter die seinnige setz, ende den verpachter sal oock die halffe biere so den butter biere baum trage ende die halffe Jans-apelen so den baum tragen haben

(3) 1807 bis heutzutage : Famile Meessen

1807 "gieng (Quirin) een erf (11) tot meuschemen (12) anspannen" (er zog 1812 nach Welkenraedt, wo er am 18.2.1814 starb) und Francis Cool verpachtete Gut Gatz an seinen Schwiegersohn Pierre Joseph MEESSEN (°17.4.1768 in Stockem-Eupen, + 3.6.1833 in Clermont), der es am 8.7.1811 kaufte.
Seitdem ist Gut Gatz Eigentum der Familie Meessen. Das jetzige Gebäude hat jedoch das 1878 abgebrannte Gehöft ersetzt.

---

(1) Boileau, op.cit., XXV TOPONYMIE DE LA COMMUNE DE BAELEN, verzeichnet S.401 unter 53.g a.t s,Gasse (-wall.pazê) : a)ıgən -, id. LvW.: une ferme à Overoth. Das hier beschriebene Gut Gatz liegt jedoch in Nereth. Vgl. Boileau, ibid., 53A. g a t s ə b r ə x, "Gatsbreg" LvW. : B8. Une ferme entre Nereth et Trois-Bourdons. "chemin de Welkenraedt à Nereth dit G a t j e b r e g"P. "G a t z d r i e s c h"C.

(2) und (3) : s.HEEM.12° Jaargang, Nr. 1, S.16.

(4) 1 pattacon - 4 F 12 C.
(5) ndt. das Schof, Oberdt. der Schaub, Garbe, Strohbund, Strohwisch, Strohdecke
(6) Boileau, op. cit., XXV TOPONYMIE DE LA COMMUNE DE BAELEN, s.o.
(7) ibid., S.411, 149. i m a z r i n, wall. a mazarène, off. MAZARIN(N)EN: De 11.Hameau.A°1533 "M a s e r i j n" RO I f°20;a°1546 "M a z e r y n e" Goé 460;a°1793 "...van de behuyssinghe en de goederen soo hij possedeert en bewoont tot M a s a r i j n" RO 59 f°69
(8) Boileau, ibid., S.415,172. in ō v ə r ə t, wall.a ov'rot', off.OVEROTH "Overoet" G.:C10-11.Gros hameau à l'E.de la localité. A°1517 "Overrayd" LvW.; a°1533 "Overaed" RO I f°10; a°1558 "Overaydt" LvW.; a°1774 "een huys staende ter straeten paelende met noorden aan den wegh van Baelen naar Overt" MC I f°5:a°1774 "Een hoff tot Oeveroth" MC I f°111.
(9) ibid., S.402,55. i ə m i ə r ə t, off.GEMEHRET, "Gemehret" P.:A9. Ld. commun avec Kettenis [...]- vgl.Kettenis,S.334,27. - : hameau.
(10) vgl.Handschrift Xhoneux I, S.13, in :HEEM, 5° Jaargang, Nr 2-3, Maart-Juni 1961, S.39f: Im Jahr 1798, is gewesen die algemein kuhe Sickde Sie hatt angefangen, noch im jahr 1797, und hatt gedaurt ungefehr, zwey jahre, Sie fing an in de Reihngeggente, und kam bis hier in gegend von Cappel, und de umliegende Dorpfer, und in de gegend von Clermont, und thimister, hatt sie sich geendiget,
Es sind ungefehr, de halbscheid, von allem kuhe viehe krepirt, es hatt kein Mittel konnen Efunden werden dagegen, als betten, und gute Wercken, und auff Gott hoffen, und vertrauen
Die kühe, so weit ausseinander setzen, als mann nur Stalle hatte, und an de krancke nichts thun, als nur immer zu trincken geben, um de hitzde zu loschen, das hatt geschienen Etwas zu helfen,
Wir haben beloft, alle jahr, zehn H:messen lesen zulassen, und alle mutter gottes tage, zu betten, zieben Vatter unser, und sieben ave maria, und jedes mahl, einen opfer, oder almuss, von ungefehr zwey marck, So lang wir kühe haben solte, nach onsen todt, is niemand mehr verbunden darzu
und es sind uns krepirt, 6 kühe, und 2 rinder, und es sind bleiben uns beyem leben, 4 kühe und 1 rind
sowie L. Pauchenne, Histoire de la Franchise et de la Paroisse de Henri-Chapelle, Dison 1955, Chapitre VI, L'histoire locale au 18e siècle, S.68; Le malheur semblait d'ailleurs s'acharner sur Henri-Chapelle. Considérablement diminuées par les réquisitions militaires, les étables des cultivateurs se vidèrent, pour ainsi dire, en 1797, à la suite d'une épizootie qui coûta la vie à 1.051 bêtes à cornes.
(11) s.hierzu Boileau,op.cit., XXVI, TOPONYMIE DE LA COMMUNE DE WELKENRAEDT, S.432,36.ē.r ə f,nld.erf,n.comm.,ferme on désigne généralement ainsi aujourd'hui toutes les fermes qui ne portent pas de nom spécial [...]
(12) Boileau,op.cit., XXV TOPONYMIE DE LA COMMUNE DE BAELEN,S.412,157. im mö š (ə) m ə , off.MEUSCHEMEN,wall.a moh'né,"Mochné" LvW 179:E 4-5. Hameau assez étendu.Fermes importantes mais peu nombreuses et disséminées[...].

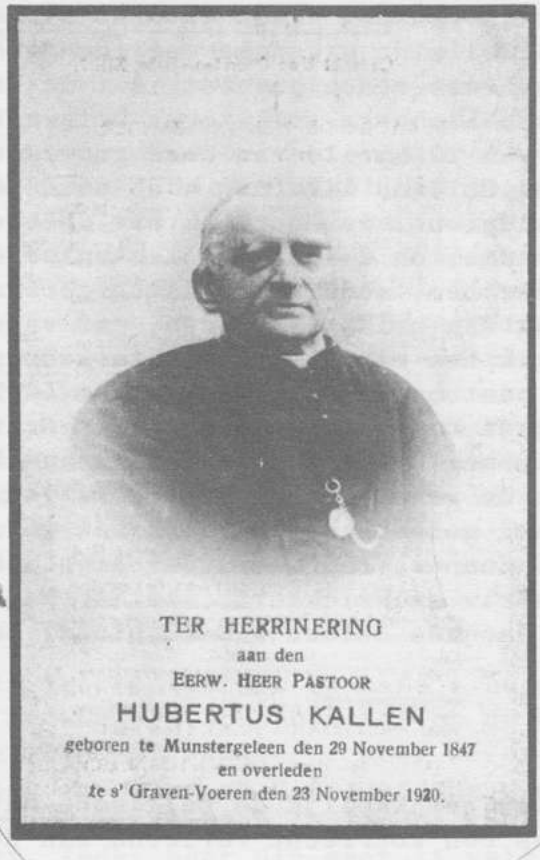

's-GRAVENVOEREN

TEN TIJDE VAN PASTOOR KALLEN

Wie aan pastoor Kallen terugdenkt, denkt meteen aan Voeren's gemeenschapsleven tijdens de dertig jaren die het uitbreken van de oorlog 14-18 voorafgingen.

Voerenaars die iets van die jaren meegemaakt hebben, vertelden er gaarne over, en met echt plezier. Rasechte voerenaars zijn immers optimisten, en denken daarom bij voorkeur aan het schone, het goede, het aangename uit hun verleden. Maar ook de jongeren beleven genot aan het relaas van de ouden van dagen : zij vergelijken, beseffen hoe alles snel verandert, en gissen wat hun in de toekomst wellicht nog te wachten staat.

De levensweg van pastoor Kallen.

Hubert Kallen werd geboren te Munster-Geleen (Nederlands Limburg) op 23 november 1847. Priester gewijd te Roermond in 1873, kwam hij onmiddellijk over naar het Bisdom Luik. Pastoor Kallen kon sappig vertellen over zijn studiejaren te Roermond. De leerlingen in de wijsbegeerte, ook filozofen genoemd, moesten aangesproken worden met de titel : monsieur. Zij droegen de toog nog niet, maar moesten een zwarte hoge herenhoed dragen. In het seminarie was de voertaal het frans. Toch werd, toen reeds, geleidelijk aan dit gebruik afbreuk gedaan. Toch herkent men hieraan de alles overheersende invloed die tot in de eerste helft der 19e eeuw de franse taal over heel Europa gehad heeft. Nu nog wordt de officiële nationale leuze in Nederland in de franse taal geformuleerd : Je maintiendrai.

E.H. Kallen werd kapelaan benoemd te Veldwezelt en daarna te Bocholt. We zeggen kapelaan ! Het is spijtig dat deze gevestigde benaming, die tot hiertoe stand hield in ons bisdom (alsmede in de Westhoek van Westvlaanderen), nu vervangen wordt door de minder sympathieke benaming : onderpastoor !

In 1885 kwam Kallen, als pastoor, te 's-Gravenvoeren. Hij stierf er op 20 november 1920. Zijn herderschap in Voeren had 35 jaar geduurd. "Wat komt die hollander hier doen ?" vroeg der Kasper L. Welnu, in die tijd kwamen nogal veel jonge priesters van het bisdom Roermond naar het bisdom Luik over. Ieder van hen zal wel zijn eigen beweegreden gehad hebben. Maar ik meen dat de diepste beweegreden geweest is : de nog immer smeulende wrok bij het Nederlands-Limburgs volk tegen het vreemde Holland dat zich in 1839 (tractaat van 19 april) van deze gouw meester maakte. Het was pas 70 jaar geleden. Holland liet nog niet na deze provincie als een bezet gebied te behandelen : in Noorbeek b.v. hebben we te dien tijde geen andere dan hollandse, en daarbij protestantse douaneambtenaren gekend. De eerw. heer Peerboom, nederlands-limburger van geboorte vertelde mij : "Toen ik sprak van priester worden, gaf vader z.g. slechts zijn volle toestemming als ik hem mijn voornemen te kennen gaf naar België over te gaan". Hij was pastoor geweest te Mortier (dekenaat Visé) en eindigde zijn loopbaan bij de Zuster Ursulinen te 's-Gravenvoeren. De priesters uit Nederlands Limburg bleven echter trouw aan hun geboorteoord. Ze trachtten gewoonlijk de grensparochies te bezetten, o.m. in het Maaslands gebied. Niet zo lang geleden was dit ook het geval in de Voerstreek : te Moelingen : E.H. Ceunen, te 's-Gravenvoeren achtereenvolgens : Eerw. heren Kallen, Reinaertz en Prickaerts, te St. Maertensvoeren : nog Eerw. heer Ceunen met Jacques Salden als kapelaan, te St-Pietersvoeren : Eerw. heer Laenen.

Kallen in zijn voorkomen.

Laten we eerst zeggen dat Kallen gemakkelijk de belgische naturalisatie verwierf. Die "faciliteit" was een voorrecht verleend aan de geboren Ned. Limburgers.

De verschijning van pastoor Kallen getuigde van de strenge 19de eeuwse herder. Hij was hoog en struis van gestalte. Abnormaal dicht beboste wenkbrauwen bogen beschermend over zijn scherpe ogen. Pastoor Kallen ging nooit uit zonder steek (tricorne), en telkens droeg hij de regenscherm onder de arm. Hij koos bij voorkeur de zijstraten. 's Zondags ging hij wel eens zijn vriend Eerw. heer Peerboom bezoeken. Deze huisde op het eerste verdiep boven de meisjesschool. Dan moest hij over de dorpstraat. Gebeurde dit op een warme zomernamiddag dan zaten de parochianen op banken of stoelen vóór hun woning. Maar iedereen veerde recht, de pastoor groetend, als hij voorbij ging. Hij bleef echter liefst thuis. "Hij was een kluizenaar, een "hoesmeusch". Maar dan een strenge kluizenaar. Hij werd eens zwaar ziek na de Vasten. Toen verklapte Rika, de huishoudster, dat hij heel de vastentijd had doorgebracht op water en brood. Kallen was inderdaad, zoals de mensen zegden, een zeer "christelijke" (godvruchtige) pastoor.

Kallen's medeburgers.

Voeren was een boerendorp d.w.z. een dorp van boeren, met aldegenen die

bij een boerengemeenschap behoren : stielmannen (wagenmakers, smeden, zadelmakers, kleermakers, schoenmakers...), winkeliers, schoolmeester, priesters... Er waren nochtans in Voeren meer winkels dan in een gewoon boerendorp. Voeren was ingevolge een wegkwijnende traditie (sinds 1839) een beetje centrum gebleven voor de aanpalende nederlandse dorpen, Noorbeek, Mheer, Mesch en St-Geertruide. Er kwamen kinderen van Noorbeek (Lardinois, Strijthagen...) dagelijks te voet(er was nog geen spraak van fietsen) naar de zustersschool in Voeren. Afstand, 3 1/2 km. Men weet hoe Henri De Schiervel, burgemeester, zich ingespannen heeft, in 1839, om te voorkomen dat de voorgenomen staatsgrens de dorpen Noorbeek, Mheer, Mesch van Voeren zou scheiden. Zijn pogingen waren ijdel. Hij had nochtans "een lange arm", want zijn broeder Louis, later gouverneur van belgisch Limburg, was met Koning Willem I bevriend. Henri bekwam toch een hulpdouane kantoor in de Vitschen. Zo bereikten de nieuwe Nederlanders gemakkelijker Voeren, in plaats van langs de hoofdkantoren De Planck of Withuis te moeten gaan. Ze maakten er tot 1914 veelvuldig gebruik van; ook om met eieren, boter, geslachte kalveren, naar de vroeg-markt van Dalhem te gaan. De geslachte en levende dieren werden slechts de donderdag in de voormiddag doorgelaten. Die dag kwam de veearts, de dikke Werts van Aubel; op een vierwielig voituurke, bespannen met een wit paardje, om wettelijk toezicht te houden. Dan bleek de omgeving van het bijkantoor op een prettige markt.

In Voeren vierden de café's hoogtij. Er waren er niet minder dan 20 langs de weg van Schophem tot op de Dries. Ofschoon de omgang van de parochianen met elkaar er door bevorderd werd, toch werd de dronkenschap de Plaag van Stad en Dorp, erdoor niet weinig in de hand gewerkt. Er werd toen weinig bier (Seizoens, een gewoon tafelbier) gedronken, maar veel genever. Ieder boer die naar 't veld ging nam een kruikje genever mee. Er waren veel gepatenteerde dronkaards. Ze werden in twee soorten verdeeld : de "zondagszaterigen" en de beroepszaterigen". De zondagsdronkaards waren die, welke na de hoogmis op de weg naar huis geen herberg oversloegen, en dan pas rond 1 uur, zwaar geladen, met moeite weer terug bij moeder de vrouw geraakten. Deze treurde wel inwendig om het verkwiste geld, maar maakte zich niet lastig. Het geval behoorde bij het gewoon ritme van de week. Ze was er aan gewend. De beroepsdronkaards waren degenen die men op iedere dag van de week smoorzat (of in de overtreffende vorm : krimineel str...zat) kan tegenkomen. Het waren gewoonlijk "jonkmans", die de fles als wederhelft gekozen hadden. We denken aan der Bernard, der Baltes, der proemejeang, der Vardes, der langen Toon...

ofschoon Pastoor Kallen ontegensprekelijk het opperste gezag over het dorp voerde, kon hij het met burgemeester, gemeentebestuur en champetter goed stellen Jan-Baltus Vanhaeren, gehuwd met Sofie Emon, was lange jaren burgervader. Van beroep was hij apotheker. Maar een apoteek kon haar man niet voeden ofschoon er ook klanten kwamen uit Mheer, Banholt, Noorbeek. Er waren inderdaad nog geen ziekekassen en 't was slechts in uiterste nood dat de mensen zich waagden op dokter en apotheker beroep te doen.

Soms (ik zeg niet : altijd) werden de helpers in volgende chronolo-

gische orde bijgehaald : de wonderdokter (Wincheke van Schophem, overigens wijs, ondervindingrijk en zeer gedienstig), de veearts (Hari Claessens, nog na 14-18), de pastoor, de apoteker en eindelijk de dokter. Zich laten opereren werd bijna aanzien als een poging tot zelfmoord. Noodgedwongen was Jan-Baltus Vanhaeren dus tevens boer. Dat, samen met het burgemeesterschap, had als gevolg dat hij dikwijls afwezig was. Geen nood ! Zonder opdracht sprong de meid dan in, zijn vrouw, Sofie, was vroegtijdig overleden. De meid heette Marianne. Ze trouwde later met "der roeie schiper" (geen spotnaam, maar het voordehand liggend middel om hem van de andere schaapherder Hari Daniëls te onderscheiden). Nu had Marianne zekere dag arsenik, in plaats van een purgeermiddel aan een klant verkocht. Ja, iedereen kan al eens een vergissing begaan, zeker een ruwe boerenmeid in een apoteek. Er waarom moesten die twee bokalen zo op mekaar gelijken ! Toen Jan-Baltus thuis kwam en dat vernam, had hij maar de tijd om de knecht op het paard te helpen, en hem de klant in galop-tempo achterna te sturen. - Toen der Jeang Hardy, de tweevoudige concurrent van Jan-Baltus Vanhaeren nl. als apoteker en als hoofd, met weinig volgelingen van de nieuwe liberale partij, het, na echtscheiding, waagde, een nieuw burgerlijk huwelijk aan te gaan, en dit met een jonge dochter uit Voeren zelf, alzo voor de eerste maal in de geschiedenis het oppergezag van de pastoor publiek en stoutmoedig trotserend, sprak Jan-Baltus tot zijn meid : "geef mij mijn oudste broek, en een verslete jas, en een "gebluste" bolhoed, en ook een paar dikke klompen met stro in". - "Wat du-jet" ? vroeg Marianne. "Wel, zei hij, ech go der stripe Jeang trove !" Jeang Hardy werd door zijn tegenstrevers zo genoemd, omdat vader Hardy een winkel had in mennekespeut waar hij onder meer amerikaans spek per "striep" verkocht. Dit spek had geen goede reputatie. Het werd per schip naar Europa gebracht, en zonder de bewaarmiddelen waarover men nu beschikt. Dus...

Wil U nog enkele tipische figuren uit dien tijd ? Der Jeang Bert. Hij behoorde bij de corporatie van de beroepszatlappen. Zij bijberoep was : de hoge populieren beklimmen om ze, met klaarblijkelijke en verdriedubbelde steun van zijn engelbewaarder, te sleunen zonder ooit te verongelukken (De zatlappen hebben immers een speciale engelbewaarder). Der Jeang Bert werd "der kro" genoemd (de kraai). Het was weer geen scheldnaam, maar een perfekte tipering.
Der ouwe Debougnoux. Hij was een waalse inwijkeling, hoog en breed gebouwd en die zoals ieder molenaar (want dat was hij) een luidspreker in de keel had, en deze dan nog, omdat hij potdoof was, dubbel sterk aanzette. Als hij ter biecht ging, riep hij, de biechtstoel naderend, met donderende stem : "à la sacristie !" De kapelaan vloog dan uit de biechtstoel, als een duivel uit een kast, en De Bougnoux volgde hem met wijde stappen naar de sacristie.

Der Martines Bruno. Deze was (kon hij er iets aan doen ?) met de ziekte van de kleptomanie gezegend. Waar hij ook voorbij kwam, was geen riek of gaffel, of kinderkleed of vogelkooi... nog veilig. Hij gapte ze (e klowde ze, zegt men in Voeren) en bracht ze naar zijn hut aan de Oude Linde. Miste een boer een schup of zowat, dan ging hij eenvoudig even

kijken bij Martinus, en nam ze desgevallend weer mee, zonder het minste verzet van Martines.
Der Mechelen-Toon. Deze Toon was gehuwd met een Mechel (Matilde) Vandaar zijn samegestelde naam. Zo was er ook onderscheid met der Langen Toon. Toon en Mechel waren hyperdevote mensen, en toonden het ook. Wanneer op Sint Hubertusdag het brood gewijd was, bracht der Mechelen-Toon zijn kruiwagenrad groot gewijde brood, het hoogopheffend met zijn lange arm, langs de grote gang plechtig tot op zijn zitplaats terug. Die zitplaats bevond zich onmiddellijk onder de preekstoel. Daar kon hij met pijnlijk volgehouden opgeheven hoofd en simili-aandacht, zoniet alle woorden, toch ieder gebaar van de predikant opvangen. Moest er in het zondagslof op het rozenhoedje geantwoord, dan hield der Toon beide handen als een roephoorn voor de mond zodat zijn holletonklinkende stem die van alle meebiddende overtrof. Der Mechelen-Toon was van nederlandse afkomst, evenals de pastoor. Toen pastoor Kallen besloot de belgische nationaliteit aan te vragen - wat voor de Ned-Limburgers met ruime faciliteiten kon gebeuren - besloot der Toon het zelfde te doen. Hij vergezelde de pastoor naar Luik om er de vereiste formaliteiten te vervullen. Toen dit gedaan was nodigde de pastoor der Toon om met hem te gaan middagmalen in een deftig hotel. Daar viel echter de pastoor "in affronten" met het pralerich, obsekwieus en boers gedoe van zijn gast. Deze begon met zijn frak uit te trekken en in hemdsmouwen aan tafel te gaan. Dit was, in die tijd, een ongehoorde onfatsoenlijkheid. Hij praatte luidruchtig. De ogen van de medeaanzittenden stonden vrolijk gericht op dat eigenaardig koppel nieuwe belgen. De pastoor zwoer echter bij zichzelf zulk avontuur niet te herbeginnen - Der Toon die gaarne zijn diensten aanbood aan de pastoor, had opgemerkt dat Bijou, het door Rika vertroeteld hondje, van tijd tot tijd, traagjes en schijnbaar onverschillig over het tuinpad in de richting van de Sacristij wandelde. Toon kreeg argwaan. Toen zag hij het : Bijou ging zijn dorst lessen aan de wijwaterketel in de sacristij. Toon viel bijna omver van verontwaardiging tegenover die heiligschennis. Hij had het diertje neergeslagen moest Rika niet tussengekomen zijn om haar enige vriend en troost hier op aarde tegen een gewissen dood te beschermen. "Moest dat onschuldig beestje nu boeten omdat het in zijn onnozelheid dat lichtgezouten water verkoos boven de flauwe drank die zij verplicht was haar lieveling aan te bieden ? Verkoos der Toon ook niet een glas bier op de pastorij boven het onsappig water - dat O.L.Heer toch slechts voor de kikvorsen bestemd had - en dat zijn Mechel hem te drinken gaf ?" Rika kreeg gelijk van de pastoor, en der Toon een glas bier. Toch vermeed der Toon, van dien dag af, alle omgang met Bijou, zoals men volgens de oude katechismus, de omgang met heidenen moet vermijden - Een ander beschermeling van St-Antonius was Hagenteuntje. Groot was Teuntje niet, maar hij woonde "hoog en droog" op "gen hei" (op de heide). In Voeren ligt de heide op een heuvelhoogte tussen Altembroek en Schophem. Daar verbleef Hagenteuntje met vrouw en kinderen in een lemenhut. Toen iemand eens zei : "Wel, Teunsche, na zo'n lang leven hebt ge toch al veel aan de hand gehad !" - "Och, zei Teunsche, lang leven ! 't is alsof ik maar even mijn hoofd door 't vensterke gestoken had" - Er was inderdaad aan de hut maar één vensterke, en 't was pas groot

genoeg om Teunsche met kop en baard, even door te laten". - En veel aan de hand gehad ! vervolgde Teunsche, ja, maar nog meer aan me been, 't Zijn de benen die niet meer willen !" Bij Teunsche volgde inderdaad, het een uit het andere. Wanneer het daarvoor gunstige seizoen aanbrak, vertrok Teunsche 's maandags heel vroeg in de morgen om de dorpen in het land van Herve afte wandelen. Hij ging er de mollen in de weiden schaakmat zetten. Logerend al in de schuur bij de boeren, maar met hen aan tafel zittend, kwam hij soms maar na een paar weken op de heide terug. Hij was mollenvanger van beroep, met monopolie over de hele streek. Toen de zoon het leger vervoegde vroeg de Kapitein : que fait vot'père ?" Teunschens zoon was op die franse vraag voorbereid. "Hap foyan" riep hij. Hap foyan is de waalse vertaling van mollenvanger.

In Heem 1963 nr. 5-6 signaleerden we al : der Jeang Lemlijn met zijn partner der Jud van Eysden; der Baltes met zijn jeneverfles; de smid Peuwke Janssen met zijn paard en de soepketel; alsmede der Wellem Belboom met zijn geit. Vermelden we ter aanvulling dat bij Peuwke in de smis het "dasbijten" plaats had. Had een der loerjagers een das levend weten uit zijn hol te halen, dan werd die bij Peuwke in een ton gestoken tot de volgende zondag. Dan kwamen de liefhebbers met hun hond, liefst een grommende buldog. De das werd vrijgelaten, en het spel begon. Daar een das vreselijk taai van leven is, en niet zo gemakkelijk knockout gezet wordt, duurde het spectakel heel wat tijd. De teeners werden niet toegelaten. Die mochten buiten genieten van het helse gejang en gehuil, waar tegenover het gejang en gehuil van de moderne teenagers het niet halen.

Der Willem Belboom. Hij ging gesierd met een voortijdig grijswordende baard. "De aard van de beest !" zei hij. Maar dit had als gevolg dat sommigen hem der "grize" Belboom noemden, en alzo onderscheidden van der witte of van der blauwe Belboom. Der "wéte Bèlboom" was een flinke menheer. Hij had zich het monopolie verworven de processie te ordenen zodra ze de kerkdeur uit was. Dit deed hij, bedrijvig lopend van hier naar daar, met een flambouw, teken van gezag, in de hand. Der Blowe Belboom, ook een baardman werd zo genoemd omdat hij gewoonlijk, tegen het gebruik van die tijd in, een blauwe frak droeg. Had zijn moeder dat misschien zo beloofd ! - Maar laten we tot onze Willem Belbom terug keren. Hij was een dilettante. Ofschoon arm als Job, besteedde hij aan zijn beroep, de boomkwekerij, maar weinig tijd. Alleen de tijd die overbleef na loerjacht en grenssmokkel. Hij had voor dit laatste een kameraad : der Beusman, afkomstig van het zusterdorp Noorbeek. Zekere dag hadden zij een partijtje koffie, van bij Huynen, overgesmokkeld. Ze beslisten echter, eerst "de room van de melk af te scheppen". Het gebeurde als volgt. Ze maakten met de ongemale bonen lekkere koffie voor zichzelf, droogden dan de bonen zorgvuldig, en verkochten ze met de nodige winst aan de niets vermoedende huisvrouwen. Dat spel duurde natuurlijk niet lang. - Willem Belboom werd soms ook "der kallende Belboom" genoemd. Niet zonder reden. Hij kon inderdaad uren lang sappig en boeiend vertellen over avonturen in loerjacht en smokkel. Eens op,een grijze koude wintermorgen kwam hij, reeds

te 8 u, een café binnen. Het doel was klaarblijkelijk achter de warme stoof te gaan zitten. Met op tafel een pot bier en achter de toog de baas van de café, begon hij de redeneren en vertellen. Dit ging zo - met de zelfde pint, en de zelfde baas, - tot 10 u, ja tot 12 u. Toen kwam de vrouw des huizes en vroeg : "Willem, wil je soms mee aan tafel komen ?" - "Neen, neen ! wedervoer Willem, ik moet gaan... of... misschien... ja, 't is goed !" en na het middagmaal gingen de vertellingen voort tot bij 't vallen van de avond. (We herhalen : al wat we vertellen is historisch). Buiten de reeds vermelde Belbooms, waren er nog twee andere. Men noemde ze, voor het onderscheid, der blanc-pi en der neur-pi. De eene was blond van haar, de andere zwart. Zo onderscheidt men inderdaad, in de aangrenzende waalse dorpen, de zwart-bonte koeien, volgens de dominante witte of zwarte kleur, in blanc-pie en noir-pie koeien.

(vervolg in e.v. nummer)

DE JAARMARKT TE S' GRAVENVOEREN.

Bij dekreet van keizer Napoleon van 7 maart 1808 werd te 's-Gravenvoeren een jaarmarkt in het leven geroepen. Hier volgt copie van het keizerlijk besluit.

Préfecture du Département de l'Ourte.
Extrait des minutes de la Secrétairerie d'Etat
au Palais des Thuileries le 7 mars 1808.

Napoleon, Empereur des Français, Roi d'Italie et Protecteur de la Confédération du Rhin,
sur le raport de notre ministre de l'Intérieur,
notre Conseil d'Etat entendu,
Nous avons décreté et décretons ce qui suit :

Art. 1° Il sera établi dans la commune de Fouron-le-Comte, arrondissement de Liège, Département de l'Ourte, une foire annuelle pour la vente des bestiaux et marchandises de toute espèce.

Art. 2° Cette foire aura lieu le troisième mardi du mois d'avril, et la durée sera d'un seul jour.

Art. 3° Notre ministre de l'Intérieur est chargé de l'exécution du présent Décret.

Sé NAPOLEON

Op 13 april 1809 besliste de "conseil municipal" van Voeren dat :

1° de plei zal dienen voor het opstellen van de koeien en de schapen,
2° de kleine plaats bij de kapel van O.L.Vrouw voor de paarden en de veulens,
3° de plaats geheten Kinkenberg voor de zwijnen,
4° de winkels zullen worden opgesteld op het kerkhof, langs de muur rond dit kerkhof.

Op dit ogenblik was de "conseil municipal" samengesteld als volgt :

Corneille Augustin DENIS, maire; Jacques Henri Nelissen, maire adj.; Leonard Schiervel, eigenaar; Henri-Thomas Delvaux, handelaar, Toussaint Loneux, landbouwer; Henri D'Affnay, landmeter; Toussaint Vielvoye, landbouwer; Pierre Thywissen, landbouwer, Simon Delfosse, landbouwer; Henri Alexandre Ernon en Pierre Theelen.

(Uittreksels uit het "Régistre aux Délibérations du Conseil municipal, genomen door wijlen Car. Waelbers)

WAT BETEKENEN ONZE PLAATSNAMEN

Z E G E L - Z I G E L

Deze plaatsnamen treffen wij onder verschillende schrijfwijzen, terug in haast al onze Overmaasdorpen.

Moelingen : "op ter zigel", zelden "op chölespessigel". Off. voie dite Gulpens zegel (B. 102/59)

St.Martens Voeren : "op en ziegele" Off. Op de Zegelen. (B.130/134)

St.Pieters Voeren : "i gene ziegel". Hellende weide. (B.138/83)

Remersdaal : de vroeger bestaande naam "zegel" schijnt vergeten (B.167/82)

Teuven : "op ene zegel". Off.Zegel (B.177/126)

Sippenaken : "i gene zegel". Off. Zegel. weide aan de Banhagerbach.
"op ene zegel". Off. Op den Zegel. (B. 185/58)

Homburg : "op en zegele". Off. Zegelen. uitgetrekt terrein (B.200/138)

Montzen : "i gene bireksegel". Weide op Birken (B.204/8)
"a gen herezegele". Off. Heeresiegel. Sterk hellende weide, palende aan Homburg (B.208/49)
"Siegel", terrein ingenomen door spoorlijn Tongeren-Aken.

Lontzen : "Segelchen". Door Langohr-van de Wijer gesignaleerd. Door Boileau niet teruggevonden (B.276/122A)

Walhorn : "op ene zegel". Off. Siegel, Der Segel, der sigel bie hoesit.
"op ene klene zegel". Off.auf dem kleinen Siegel, ober dem Siegel, auf dem grossen Siegel, im Roels-Siegel (B.292/163)
Zie tèvens Kohnemann op het einde van deze bijdrage.

Eynatten : "i gene zejel". Off. Der (Im) Seegel (B.309/120)

Raeren : "op ene zejel" Off.Segel. Weide
"op en zejele". Off.Auf Sieglen (B.329/259)

Kettenis : "Off.Auf dem Ziegelchen. (B.343/138)

Balen : "i gene zegel". Weide ten zuiden van Runschen.
"a gene zegel". Weide tussen Nereth en Trois-Bourdons (B.424/274)

Welkenraedt :"op ene zegel". Off.Ziegel. (B.446/193)

Hendrikkapelle : "i gene zigel". Off?Ziegel (B.467/139)

Voor wat nu de betekenis van "zegel" aangaat geven wij hierna de beoordeling van Dr P.L.M. Tummers, gehecht aan hèt Instituut Nederlands van de K.U. van Nijmegen evenals deze van Dr Michel Kohnemann, leraar, Raeren.

ZEGEL

Met die 16 zegel-ziegel namen raakt U aan een probleem dat, voor zover ik weet, nog niet opgelost is. Ik ken deze namen ook in Zuid-Limburg, bijv. Op de Zegel in de gemeente Wittem en anno 1603 die Ziegelweide in de gemeente Sittard. Ook in het Rijnland komt het voor en in Vlaanderen. H. Dittmaier : Rheinische Flurnamen, ziet in Siegel een vorm van het Duitse "Ziegel" en verklaard deze namen als a. terrein waarop een tegelbakkerij stond; b. terrein waar Romeinse tegels in de grond zitten. Maar in deze verklaring geloof ik niet, omdat dergelijke veldnamen ook voorkomen in gebied waar van de klankverschuiving van t naar ts geen sprake kan zijn. Lindemans noemt in zijn Toponymie van Asse een Zegelsberg en ziet hierin misschien het woord sikkel. Helsen noemt in zijn Toponymie van Noorderwijk een Zegelakker, dat al in 1448 genoemd wordt. Hij geeft geen verklaring van de naam maar verwijst naar anno 1641 den segelacker te Herentals en naar t Seghelstic te Ruisselede, door de Flou genoemd.
Mijn collega deed mij de volgende oplossing aan de hand : het werkwoord "zijgen" betekent "hellen, afzakken, druppelen"; het achtervoegsel -el vormt bijvoeglijke naamwoorden, zodat "zegel, ziegel" zou kunnen zijn "het hellende" of "het druppelende" en men zou op de hoogte moeten zijn van de gesteldheid van het terrein bij alle zegel-namen, om te zien of de betekenis "het hellende" of "het druppelende" klopt.

SIEGEL

So heissen je eine Wiese auf Möres und auf der Pfau, sowie noch mindestens 12 andere Wiesen im übrigen Walhorner Land. Eine lateinische Urkunde aus dem Jahr 1131 über einen Aachener Flurnamen besagt unzweideutig, dass Siegel und Siel dasselbe angeben, nämlich einen im Wald eingezäumten feuchten Platz für Schweine.

EEN OVERMAAS - EIGENAARDIGHEID

"Het aanwijzend voornaamwoord GENE bij toponiemen"

"Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde" te Leuven publiceert in nummer 3-4)1967 een bijdrage onder bovenstaande titel van de hand van M. Gysseling.

Schrijver resumeert zijn vaststellingen als volgt.

"Het aanwijzend voornaamwoord GENE, volgend op een voorzetsel en "voorafgaand aan een toponiem (inz. veldnaam) of een plaatsaanduidend "appellatief, is nog springlevend in Overmaas.
"In Boileau's Enquête liggen op elke bladzijde voorbeelden voor het "grijpen. Bv. te 's-Gravenvoeren : i gene Bojem, i gene Bos, i gen "Coterzdel, enz.; te Eupen : a gene Berech, i gene Binstert, i gen "Brunenwize, a gene Dik, enz.; te Gemmenich : i gen Bameswei, i jen "Benet, enz.; de uitspraak is gən, jən met doffe ə . Ook in het zuiden "van Nederlands-Limburg behoort GENE nog tot de levende taal; bv. te "Heerlen : in gen Dal, a gene Boum; te Schinnen; op gen Eikske; te Nut : "a gen Dreesche.

"De rest van het Nederlandse taalgebied - en hiertoe behoort ook, "volgens de gegevens van Boileau, de meest westelijke gemeente van "Overmaas : Moelingen - kent thans in die functie alleen het bepalend "lidwoord.

"Wanneer, in de 13de eeuw, teksten in de volkstaal verschijnen, "komt het woord echter nog in een groot deel van het Nederlandse taal-"gebied voor : Zuidholland, Noordbrabant, Belgisch-Limburg. In dit laat-"ste gewest zijn ook uit de volgende eeuwen een aantal voorbeelden be-"kend. In Vlaanderen daarentegen is het woord reeds in de eerste helft "van de 13de eeuw aan het uitsterven.

Verder gaat schrijver na waar en wanneer het woord in de verschillende gewesten verdwenen of aan het verdwijnen is.

Voor wat het ABN betreft stelt schrijver vast : "het ABN kent thans, in plaatsaanduidingen, alleen nog : aan gene zijde "aan de overkant", en ook dit is verouderd.

Wij treffen in dit nummer o.m. nog volgende bijdragen aan :
- A.P. de Bont, Noordbrabantse etymologieën.
- H.J. Van de Wijer, Over geographische benamingen op internationaal plan.
- G. Dujardin, Nog eens : Martens en de waarde van telefoongidsen voor het geografisch onderzoek van familienamen.
- J. Goossens, Over de representativiteit van telefoongidsen en karteringstechnieken bij het geographisch onderzoek van familienamen.

D E N K T D O R A H !

(Rootschläch vande Jöhl)

Lanz mech jeet mä karesseere, över Bärg än Daal spazeere

"Denkt dorah" datt Footpatt, Brökk, öch en Iehr no Heem füht trökk !

Manzlüj än och vööl Mamsëlle, plattsche eh mech wiej Foräle

"Denkt dorah" datt mä och daan, sech als Minsch benähme kaan !

Siensweit bään ech wiehn schön Frölä, driehn och ront, Rar vanen Möhle

"Denkt dorah" vör Pott, Pann, Jrüll, ess dä Plaatsch märr op'ne Möll !

Kulleköpp, Foräle, Kroddle, jönt kapott jüss wiej auw Hoddle

"Denkt dorah" hott Lüüter Schutt, ömmer ut mie Waater futt !

Hatt met Deer, Struch, Plant erbarme, sonder Hölp vande Schendarme

"Denkt dorah" lätt ömmer weit, op en proper Hemetteit !

Da loop ech ee Nobesch Ländsche, sonder Roos op Wifke Männsche

"Denkt dorah" dänn Daag än Naat, bän ech üür Visitekaat !

Ech entspreng ne Buure Källder, loop jär reng dörch Beusch, Weej, Fälder
lanz auw Mön'ke, Haaje, Pöhl, "Denkt dorah" än schätzt üür Jöhl !

(Kelmis) P. Zimmer.

- - - - - - - - - -

DE STROOEF

- - - - - -

'ne hiele-n-auwe, brave Manne
dé storf änn gäng d'r Hömmel än,
vöör oove sinne Luuen te haane,
wuuevöör hé 't Leeve sech geschännt.

Sie Kamerooet, dé storf gätt spieder,
koom ooch ä genne Hömmel aan
änn vroode ann d'r auwe Pietres,
off hé néx köss hööm drövver saan,

wuue dé verstorve-n-auwe Manne,
sech op heel noo änn wat hée dieg.
"Seeker", seet Pietres, "dat iech kanne,
komm an dé Vänster hée änn sieg".

Hé keek, sooeg sinne Manne sétte,
da obben Wook, op sinne Schuuet,
e fien fazünnlech nett jongk Mättje,
dat sooeg bo wé 'ne Engel uut.

Hé gäng drobaan, vöör Daag te saane
änn maint : "No hasste dinne Luuen,
iech woss, Deer woort 'ne brave Manne,
waddeer verdénnt, kritt hée sinn Kruuen".

D'r Auwe keek benaut hööm aan,
va Rooes blooe, äs hé hée de Gooef,
"Hétt éss minne Luuen neet, Bavvejaan,
äm Geegedeel, iech bänn sinn Strooef".

(Eupen) J. Vilvoye.

- - - - - - - -

Der Knien (das Kaninchen)

Als ech noch e jöngsje woor
met kötte Botz en krolle Hoor,
hauw ech mech ens eje Höj jeschennt,
en hauw mech do vof Frang verdennt.
Sövöl moss me damals bläche (blechen)
vör e Kningsje va sess Wäche (sechs Wochen)
Met dat Jeldstöck ejen Vuuss (in der Faust)
leef ech nojen Huus eruus.
Ech bruude (brauchte) ooch neet wiet ze loofe,
der auwe Mool deng Kning verkoofe.
Der Mool, dä vrodde "Wat wellste haan,
wellste en Moor (Muttertier) of wellste ne Maan ?"
Ech saat : "Härr Mool, dat es ejaal,
wenn dä mär Jong kritt e minge Staal.
En där könnt hem ooch sofort losse decke,
ech well öch jäär ne Jonge schecke".
Du hat der auwe Mool jelaacht,
dat der Kningsstaal hat jekraacht.
Häe saat : "Do bes noch neet verdorve,
et sönt at Schlämmer wie dow jestorve !"

(Hauset) Hermann Heutz

DE KOOKEL

Vöör Joore woor enns enne Jong,
dé graat esue an et bichte vong,
hée woss neet vööl sech aan te klage,
märr dat de Kookel hée geschlage.

Mä, Häär Pastuur verstaunt gée Platt,
wat so dat seen, hée béj siech daat,
wéem so hée wall geschlage haan,
hée vroode noch enns, darop aan.

D'r Jong seet : "Iech de Kookel schloog,
eel davann hann icch ess genog",
änn hée verspruuek, métt hiel vööl Wöört
dat Kookelschlooe kiem neet mie vöör.

Pastuur saat : "Iech verstonn dech neet,
zeeg mech enns, wé esue gätt geet".
D'r Jong dropp uut g'ne Bichtstool geet
änn schleet d'rvöör de Tummelööt.

Twee Queesele, dé ooch da sooete,
d'r Keetel woole, schuure loote,
de sooge dat, bänklech benaut
et woort hönn bröwärm änn ieskaut.

De een dropp an de ainder maint :
"wenn dée esunn Booss gött an e Kaind,
dann köss dat jooe ooch oos passeere
veer gönnt, dat weil iech neet räskeere

(Eupen) Jean Vilvoye

TRIBULATIONS D'UNE JEUNE PARISIENNE EN 18.. .

L'ECHO (suite)

Nous parcourûmes le grand corridor qui fait le tour du château; pas de Scholastique ! nous montâmes à sa chambre; la porte était close ! Nous écoutâmes; elle ronflait !

"Scholastique ! dit ma tante en entrant.

Scholastique se réveilla en sursaut :

- Hein !... Quoi !... Qui est là ?...

- C'est moi ! c'est moi ! Rassurez-vous, ma bonne ! Est-ce que vous êtes malade ?

- Malade ?"

Non, elle n'était pas malade; seulement elle le serait devenue qu'il n'aurait pas fallu s'en étonner.

"Vous venez de vous coucher ? continua ma tante

- Je me suis couchée à neuf heures, madame; quelle heure est-il donc ?

- Vous ne venez pas de vous relever ?

- Non, madame !

- Ce n'est pourtant pas ici que vous avez éternué !

- Eternué !

- Scholastique est peut-être somnambule ! dis-je à ma tante.

- Par exemple ! moi somnambule ! s'écria la bonne femme avec indignation.

- Hatchioum ! Hatchioum !"

Cette fois, il était bien clair que ce n'était pas Scholastique.

"Mon Dieu ! que je suis sotte !... reprit ma tante; c'est mon frère qui sera rentré sans bruit pour ne pas troubler notre sommeil. Rendormez-vous, ma pauvre Scholastique... je suis fâchée de vous avoir réveillée".

Ma tante referma la porte, et nous voilà descendant l'étage quatre à quatre.

"Holà ! Guillaume ! holà ! cria ma tante en heurtant à la porte du baron, si vous n'êtes pas couché, ouvrez et contez nous pourquoi vous êtes sitôt de retour".

Pas de réponse.

Après avoir frappé deux ou trois fois, ma tante se décida à ouvrir la porte.

La chambre était vide, le lit intact; il n'y avait pas de baron !

"Ah ! ça ! mais... dit ma tante, qu'est-ce que cela veut dire ?

Moi, comme on l'imagine, je commençais à repasser par les émotions du loup, du sanglier, du Ver da, des brigands de Schnoffenbourg, du tremblement de terre, etc..., etc.

A petits pas, sans bruit, osant à peine marcher, glissant, nous voilà visitant la maison du haut en bas; toutes les portes sont verrouillées; personne !

Nous remontons alors dans notre chambre; ma tante ferme la porte à double tour et pousse le verrou. Nous remettons du bois dans l'âtre, et nous nous asseyons tout doucement, sans remuer nos chaises, les yeux dans les yeux.

Quelques minutes se passent ainsi.

Nous commencions à reprendre un peu nos sens, quand soudain quelqu'un d'invisible se met à tousser entre nous deux... Tout à l'heure on éternuait à présent on toussé !... Et quelle toux !... la quinte d'une personne effroyablement enrhumée !...

"Ah ! ça ! marmonne ma tante, serait-il donc vrai qu'il y a des revenants au château ?

- Des revenants !... Encore des revenants !... Ah ! non, plus de revenants, par exemple ! Pourqoui des revenants ?

- Voyons, calme-toi !

- Me calmer, quand vous me contez qu'il y a des revenants !... Quels revenants ?

- Ecoute ?...

C'est la toux qui recommençait; seulement les quintes semblaient s'éloigner et de moment en moment diminuaient d'intensité. On n'entendit plus bientôt qu'un son léger comme celui des ailes d'un papillon, piano !... pianissimo !... puis plus rien.

Moi, au paroxysme de la terreur, les yeux démesurément ouverts, je continuais à perdre la tête...

"Mais, voyons, tu es folle ! reprenait ma tante; il n'y a pas l'ombre de danger.

- Il y a des revenants

- Eh bien, quoi, des revenants ? D'abord, je ne sais pas au juste s'il y a des revenants !... Et puis, quand il y en aurait !

Comment ! quand il y en aurait ? Puisque nous les entendons !

- Pardon, pardon ! nous ne savons pas ce que nous entendons !

- Mais, puisque vous dites vous-même...

- Je dis que, dans ma jeunesse, le manoir de Bempt avait des histoires de revenants; voilà ce que je dis !... Les paysans affirmaient qu'on y percevait des bruits étranges et que nos aïeux venaient s'y promener la nuit; mais il y a beau temps que tout cela est tombé dans l'oubli.

- Eh bien, vous le voyez, ma tante, il n'y a pas d'oubli qui tienne vos aïeux reviennent à la charge; nous allons mourir !

- Mais non ! mais non !

- Mais si !... Je vous dis que demain on nous retrouvera mortes !

- Oh ! la folle ! la folle !"

Il était évident que, malgré son scepticisme, ma tante se sentait profondément troublée. Quant à moi, glacée, saisie d'épouvante, hors d'état de raisonner, j'attendais une catastrophe inouïe, l'écroulement du château, une explosion formidable; que sais-je ?...

"Tiens, reprit tout à coup ma tante, c'est un des ouvriers de ce matin qui aura trop bu à l'office et qui; pour ne pas retourner chez lui, se sera réfugié sous le hangar !

- Quels ouvriers ?

- Ceux que mon frère a fait venir pour relever le mur de clôture écroulé hier..."

En ce moment, un bruit léger, mais très net, se fit entendre, celui de la neige qui craquait sous un pas cadencé.

Ma tante s'arrêta au milieu de se phrase, un doigt en l'air; de pâle qu'elle était, elle devint coquelicot, et, se renversant sur sa chaise avec un grand éclat de rire :

"Ah ! je comprend, s'écria-t-elle, je comprends !"

Moi qui n'y comprenais rien, je crus que la pauvre femme perdait la tête, et, loin d'être rassurée, je me mis à trembler de plus belle !

Ma tante, voyant mon air ahuri, eut pitié de moi, et cessant de rire :

"Quelle figure tu as, ma pauvre Marie ! Jamais Pierrot n'a été plus pâle que tu ne l'es en ce moment et m'a fait une grimace comparable à la tienne ! Tâche seulement de m'écouter, et tu cesseras d'avoir peur !"

Je ne demandais pas mieux; ma tante continua :

"Oui, les habitants de Moresnet prétendaient que le château était hanté par les âmes de nos aïeux. On y entendait la nuit, à des anniversaires de fêtes surtout, les bruits les plus étrangers.

Mon père, peu superstitieux, n'avait pas pris garde à ces légendes et ne s'était pas donné la peine d'en contrôler l'exactitude. Ce qui le

préoccupait davantage, c'étaient les dépradations de tous les vauriens du pays qui avaient mis en coupe réglée le verger et le poulailler du château aussi avait-il élevé tout le long de la route qui côtoie le jardin ce grand mur dont une partie s'est écroulée hier. Et, chose étrange, les bruits mystérieux avaient cessé comme par enchantement, avec le maraudage ! Comprends-tu !

"Non !

- Tu ne comprends pas que Bempt est bâti sur un écho ?...

- Sur un écho ?

Eh oui !... Voilà ce que j'avais oublié et ce qui me serait revenu tout de suite à l'esprit, si j'avais pensé que la brèche faite au mur de clôture devait nécessairement permettre à l'écho de se reproduire. Les bruits qui résonnent à certains endroits de la route se répercutent si nettement qu'ils semblent partir du château même. Comprends-tu, cette fois ?"

"Oui, je comprenais si bien que j'en éprouvais comme une immense déception.

"Du moment que vous en êtes sûre ! ma tante.

- Ah, si tu en doutes encore !... dit ma tante en m'embrassant; allons, mets-toi au lit, fillette, et dors maintenant !

Assurément, je respirais. Bempt ne s'écroulerait pas; les revenants ne viendraient pas me tirer par les pieds; mais le merveilleux ! la légende !... Il me fallait renoncer à faire trembler mes soeurs au récit de cette nuit terrible ! Un écho ! quel malheur !"

Ma tante eut l'intuition de ce qui se passait dans mon âme, et, comme elle allait fermer les yeux, elle me dit en souriant :

"C'est dommage, n'est-ce pas ?

Oh ! oui, c'était dommage !...

Comme je rêvais encore sur l'oreiller, un bruit de pas se fit entendre dans la chambre.

"C'est l'écho !" soupirai-je.

Et je m'endormis.

= = = = = =

Hiermede beëindigen wij de reeks knipsels uit "Bempt".

Wij hebben ons beperkt tot deze bladzijden die van dichtsbij Overmaas betreffen.

Wijlen Guill.Grondal, in het posthuum door de S.V.A.H. uitgegeven werk, "KETTENIS" oordeelt dat het weliswaar "une narration romancée" betreft, doch dat het "présente un vif intérêt pour l'histoire locale".

Madame Marie Barbier, schuilnaam van Madame Marie Renard, was de dochter van August Renard, bewaarder der hypotheken te Luik.

Wij nemen graag aan dat onze lezers enige ogenblikken genoegen aan deze lezing beleefd hebben.

Redactie Heem.
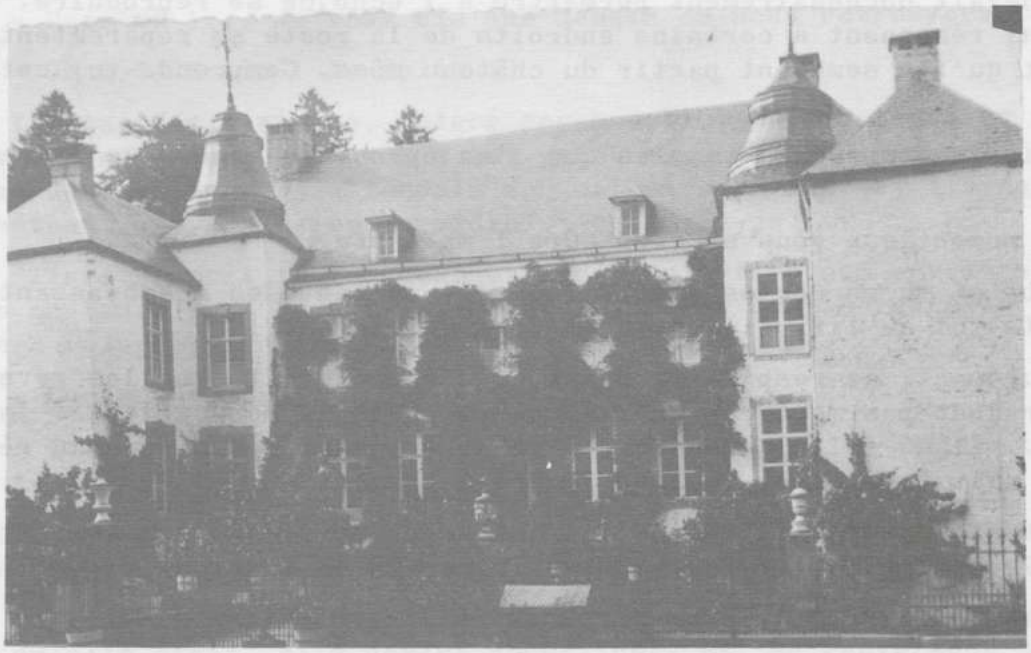
Foto blz. 32 BEMPT (1939)